

PRILOG ISTRAŽIVANJU DRUŠTVENOG ŽIVOTA BAČKIH HRVATA OD 1918. DO 1928.

Ante Sekulić

Sažeta rasprava o Stjepanu Radiću, koji je u širokom zamahu političke djelatnosti uključio žiteljstvo u Bačkoj, dio je pozamašne studije¹ o zbivanjima od 1918—1929. Iz obilate građe izlučene su ovdje misli Stj. Radića o stvaranju i uređenju države, koja je nastala svršetkom I. svjetskog rata, zatim su zabilježeni susreti i dogovori Stj. Radića i Blaška Rajića o Bačkoj te značenje Hrvatske seljačke stranke među bačkim pučanstvom. Uz bilješke u tekstu na kraju članka je popis literature značajne za sadržaj. Na kraju je sažetak na engleskom jeziku.

Pristupne misli

Stjepan Radić pripada skupini velikana koji su u povijesnim zaokretima i lomovima hrvatskog naroda svojim zamislama i postupcima uvijek bili navjestitelji i pobornici općeljudskih vrednota: slobode, čovječnosti, ljubavi i zajedništva u miru. No, u razmatranjima o Radiću i svemu što je učinio za Bačku, za bačke Hrvate, treba također imati na umu koliko je kao društveni djelatnik utkan u narodnu povijest i ugrađen u oblikovanje zajedništva raznih i različitih naroda 1918. Ne treba, naime, zaboraviti uspješnost suradnje Radića i Blaška Rajića u danima kada se odlučivalo o Bačkoj nakon propasti Dvojne monarhije.² Slavenstvo, hrvatstvo i južnoslavensko državno zajedništvo bili su temelji suradnje Stj. Radića i Bl. Rajića, ali su se razlikovali opsegom rada, pojedinostima koje su izvirale iz podrijetla, zavičajne pripadnosti i svagdašnjice uvjetovane životnim pozivima i službama.

¹ Naslov spomenute studije u rukopisu je: *Misli i postupci Stjepana Radića o Bačkoj u razdoblju od 1914—1928*. Građa je raspoređena u slijedeca poglavlja: 1. *Povijesni i zemljopisni pojam Bačke*, 2. *Društveni i gospodarski život bačkih Hrvata od 1867. do 1914.* 3. *Ratne nedaće i nove nade*, 4. *Gibanja i neniri u Bačkoj od 1917. do 1920.*, 5. *Radićeve zamisli općenito, o Bačkoj posebice*, 6. *Uloga Blaška Rajića i njegovih suradnika u stvaranju južnoslavenske državne zajednice*, 7. *Usporedba misli i postupka Stj. Radića i Bl. Rajića*, 8. *Radićeve u Bačkoj od 1928.*, 9. *Značajna zbivanja u životu bunjevačko-šokačkih Hrvata u razdoblju od 1918. do 1928.*, 10. *Odjek Radićeve smrti u Bačkoj*, 11. *Stranački sukobi i suradnje radićevaca i drugih stranaka u Bačkoj*, 12. *Popis arhivske građe novinskih članaka, studija i literature*. Rukopis ima 520 str. na papiru A 4.

² O događajima oko uključanja Bačke u južnoslavensku državu zajednicu upućujem na arhivsku građu sačuvanoj u *Gradskom muzeju u Sibtoci*, Istorijsko

Radićeve misli o politici, hrvatskoj državnosti i državi

Još u mladosti iznio je Stjepan Radić (1871—1928) nekoliko svojih političkih zasada i smjernica među kojima je istaknuto da biti »vjeran programima nije moguće«, jer se »s vremenom mijenja« narodna potreba, a mijenja se i narodna snaga, te je danas moguće, što jučer nije bilo i obratno.³

U skladu s takvim shvaćanjima prošao je Radić vijugavi put od simpatizera Starčevićih misli preko slavenstva, sveslavenstva i jugoslavenstva do tragičnog vođe hrvatskog seljaštva. Ali treba također imati na umu, da je već u počecima svoje javne društvene djelatnosti Radić shvatio da se na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće u gospodarskim (i društvenim) odnošajima oko devedeset posto hrvatskog naroda bavilo poljodjelstvom⁴ pa zato treba seljaštvo uključiti u društveni, politički život kao temeljnicu bez koje nema uspješnosti u odlukama o slobodi, razvitku i državnosti naroda.⁵ Razlika između Radića i Ante Starčevića u shvaćanju i pristupu hrvatskom narodnom i državnom životu bila je u pitanju seljaštva. Starčević je, naime, uključio u hrvatsku državnu misao obrazovanu čeljad, inteligenciju i relativno mlado građanstvo, ali je zanemario seljaštvo što je — kako je spo-

odeljenje. Arhiv, inv. br. 6, 12, 22, 23, 39, 40, 44, 45, 46, 51, 53, 55 — *Vojvodanski muzej, Istorijisko odjeljenje, Novi Sad*, br. 5652, 5705 — Zatim na bilješke sačuvane u ljetopisnim knjigama crkvenih zajednica i kulturnih društava u Baji, Somboru i Subotici. Među knjigama spominjem posebice slijedeće: Marko PROTIC: Zlatni dani Subotice od oslobođenja do potpisa mira 4. juna 1920. Subotica, 1930, 12—13, 19, 22, 23—24, 28—33, 42, 57—58. — Joso ŠOŠKIĆ, Subotica pre i posle oslobođenja. Subotica, 1934, 57—77, 89, 94, 103—105, 114—117, 124—128, 129—130, 135—137, 142, 144, 145, 160, 169. — Petar PEKIĆ, Povijest oslobođenja Vojvodine. Subotica, 1939., 82, 96, 162—163, 165—166, 171—173, 176—182, 184—187. — ISTI, Povijest Hrvata u Vojvodini, Zagreb, 1930, 205—207, 208—236, 242—246. — Šandor MESAROS, Položaj Mađžara u Vojvodini 1918—1929. Novi Sad, 1981, 10, 11, 30—31, 56—57. — Ferdo SIŠIĆ, Dokumenta o potsupku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zagreb, 1920, 168. — Dragoljub JANKOVIĆ — Bogdan KRIZMAN, građa o stvaranju jugoslavenske države, Beograd 1964, 325—326, 530. — Bogdan KRIZMAN, — Bohumil HRBAK, Zapisnici sa sednice delegacije Kraljevine SHS na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920. Beograd, 1960, 311—312. — Kata PRČIĆ, Bunjevci i Šokci. Subotica, 1938, 31—32. — Kosta MILUTINOVIC, Vojvodina i stvaranje Jugoslavije. *Historijski pregled*, 3—4. Zagreb, 1961, 202, 204. — Bogdan KRIZMAN, Zapisnici Središnjeg odbora Narodnog vijeća. *Starine*, knj. 48. Zagreb, 1958, 341. — Mihalj KAROLYI, Vjera bez iluzija. Zagreb, 1982. — Milan DUBAJIĆ, Radnički pokret u Subotici od kraja 1918—1921. Subotica, 1921, 13, 5. — Ante SEKULIĆ, Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca, *Zbornik za narodni život i običje JAZU*. Zagreb, 1986, 101—106. — ISTI, Bački Bunjevci i Šokci, Zagreb, 1989, 61—63 i druge knjige. Obilje članaka u razdoblju između 1918—1928. objelodanjeno je u listovima NEVEN, XXXII (1919), br. 1—293, god. XXXIII (1920), br. 1—293 (od br. 205 je organ *Bunjevačko šokačke stranke*); NAŠE NOVINE (od 4. prosinca 1907. do 28. rujna 1918), urednici god. I—II, Joso Mamužić, Ivan Petreš; V—VI, Matija Catalinac; VII, Blaško Rajić; VIII—XII, Joso Mamužić, Bela Mžezarós; NAROD, politički dnevnik, 1919, urednik Lazar Stipić. Mađžarski listovi su BÁCSKAI HÍRLAP, stranačko glasilo, od god. 1915. izlazilo kao jutarnje i večernje izdanje. Urednici Karlo Csillag, Emil Havas, Hinko Braun. Zabranjen g. 1919. BACSMEGYEI NAPLÓ, od 1903. do 1918., a zatim kao NAPLÓ. Urednici I. Dugovich, J. Vajda, K. Csillag, J. Vojnić. I drugi listovi u Baji, Somboru; usp. Bački Bunjevci i Šokci, str. 324—329.

³ Stjepan RADIĆ, O pripravi za rad u narodnoj politici. *Božićnica* za 1936., 50.

⁴ Bogdan STOJSAVLJEVIĆ, Seljaštvo Jugoslavije 1918—1941. Zagreb, 1952, 17, 133.

⁵ Usp. Filip LUKAS, Hrvatski narod i hrvatska državna misao. Zagreb, 1944, 105.

menuto — isticao Stjepan Radić. Suradnja Radićeva s »frankovcima« trajala je sve do proljeća 1918. (zastupali su velikohrvatski program monarhije), a »Milinovci« su se razlikovali od »frankovaca« inicijativom narodnog okupljanja 1918. g. oko južnoslavenskih zamisli, o osnutku hrvatske države na ruševinama carevine.⁶

Radić je znao također da su srpski prvaci, okupljeni u Hrvatsko-srpskoj koaliciji bili gorljivo zauzeti »ujedinjenjem sa Srbima izvan monarhije pod svaku cijenu i uz ma kakve žrtve«,⁷ dok je dio Hrvata uključen u spomenutoj koaliciji zbog krivo shvaćenog pojma narodnog jedinstva praktički posluzio širenju velikosrpske politike u hrvatskim krajevima.⁸ Radić je imao vlastito mišljenje o vjeri i narodnosti, o katoličanstvu i Hrvatima. O tome raspravlja u svojim *Uzničkim uspomenuama* (Zagreb, 1971, 81, 91—92); zalagao se za priznanje Srba u Hrvatskoj, ali na način po kojemu bi spomenuti Srbi bili odani Hrvatskoj domovini isto kao i Hrvati.⁹ Priznaje, međutim, (1902), da nam »naši Srbi (...) svojim prkosom i svojim madžaronstvom dosta smetaju, ali da su oni naša braća i da zato nije čovječno, ni politički mudro, protiv njih (...) postupiti«.¹⁰

Radić nije mrzio Srbe, koliko se to može zaključiti iz sačuvanih spisa i govora, ali »nije nikada u svom životu, od najranije mladosti do smrti, iskreno (neprisiljeno) dopustio ni načelnu mogućnost prvenstva srpskog imena u Hrvatskoj, ni stvarne jednakosti srpskog imena s hrvatskim kad se radilo o očitovanju toga imena u državnom smislu«.¹¹ Radić je još početkom stoljeća (1905) isticao da je u Hrvatskoj »državna zastava hrvatska, i državni grb i državni jezik hrvatski«.¹² Za Radićev politički rad i usmjerenje značajne su misli oblikovane u knjižici *Hrvatska pučka seljačka stranka* (1905)¹³ u kojoj su istaknuti odnošaji prema Srbima, Slovincima, prema Slavenima (Srbi, Crnogorci, Bugari, Česi, Poljaci) a »Slavenstvo vrijedi u svijetu najviše s Rusijom i radi Rusije«.¹⁴ Desetak godina kasnije Radić opet ističe: »Ja kao ja, kao Stjepan Radić bio sam uvijek Slaven i Jugoslaven, pa to sam i sada, to ću i ostati«.¹⁵

Život je, međutim, prisilio Radića da u mnogome ispravlja svoje zamisli i raspoloženja, ali dosljedan je bio zalaganju za uspostavu samostalne hrvatske države, jer je bio uvjeren da »bez cjelokupnosti povijesne hrvatsko-bosansko-dalmatinske trojednice nema hrvatskom narodu ni opstanka, a kamoli napretka«.¹⁶

⁶ Usp. Dragutin HRVOJ, Konac velikih obsjena. *Hrvatski narod*, II (1940), 1, 7.

⁷ Živan BERTIĆ, Hrvatska politika. Zagreb, 1927, 26.

⁸ Ivan RIBAR, Iz moje političke suradnje (1901—1963). Zagreb, 1965, 160—162.

⁹ Usp. Bogdan KRIZMAN, Korespondencije Stjepana Radića 1885—1918., I. Zagreb, 1972. 375—376.

¹⁰ Stjepan RADIĆ, Moj politički životopis (*Politički spisi*). Zagreb, 1971, 71.

¹¹ Ivan MUŽIĆ, Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. 3°, Zagreb, 1988, 19.

¹² Stj. RADIĆ, Što vi zapravo mislite o srpskom pitanju? — (***) *Hrvatska misao*, (1905), 4, 177.

¹³ *Hrvatska seljačka pučka stranka* utemeljena je 22. prosinca 1904., a prva redovita glavna godišnja skupština održana je u kolovozu 16. i 17. kolovoza 1905.

¹⁴ Hrvatska pučka seljačka stranka. Zagreb, 1905, 40—41.

¹⁵ Mijo PAVLEK, Dva moja susreta s predsjednikom Stjepanom Radićem. *Božićnica* za 1926. Zagreb, 1925, 100.

¹⁶ B. KRIZMAN, Stjepan Radić 1918. godine. *Historijski pregled*, V (1959), 3, 266—272.

Poznati su Radićevi govori u Sabornici u studenome 1918. u kojima do-
sljedno i uporno brani hrvatsku državnost: »Našu hrvatsku državu mogao
bi i smio porušiti jedino sam hrvatski narod kad bi mu Bog pomutio pa-
met. Ali hrvatski je narod pri zdravoj pameti, i baš hoće, danas više nego
ikada, da ima svoju hrvatsku državu.«¹⁷ Republika Hrvatska je Radićev ideal
i u tribunskim dugim i često žučnim govorima zalaže se i bori za seljačku
republiku u kojoj bi hrvatski narod bio okupljen i slobodan.¹⁸

U burnim događajima, zanimljivim, složenim i odlučnim mjeseca stu-
denog 1918. susreli su se u Sabornici, na sjednicama Narodnog vijeća u Za-
grebu Stjepan Radić i predstavnici bačkih Hrvata koje je predvodio Blaško
Rajić.¹⁹

O Radiću i Rajiću te zbivanjima u Bačkoj

Nije poznat dan kada su se Radić i Rajić neposredno osobno susreli;
jamačno je to bilo u drugoj polovici mjeseca studenoga 1918. Sedam godi-
na mlađi od Radića,²⁰ ali tjelesno viši i snažniji, Rajić je mogao od pozna-
toga i među hrvatskim seljaštvom priznatog vođe naučiti o političkom i
stranačkom životu u godinama raspada habsburške monarhije i utvrđiva-
nja granica nove državne tvorevine i zajednice južnoslavenske.

O javnom, društveno-političkom radu Blaška Rajića mišljenja su razli-
čita: od mrzovoljnih mađarskih članaka u razdoblju od 1918. do naših da-
na,²¹ od laskavih priznanja u oblicima raznih odličja²² do posmrtnih popr-

¹⁷ Stj. RADIĆ, Hoćemo u jugoslavenskom jedinstvu svoju Hrvatsku državu. *Politički spisi*. Zagreb, 1971, 319—322.

¹⁸ Stj. RADIĆ, Republika ili slobodna narodna država i konstituanta ili nardo-
dni revolucionarni odbor. *Politički spisi*. 344.

¹⁹ O Blašku RAJIĆU (18—195) postoji *literatura*, većinom su to prigodni članci,
kraće studije i zlonamjerni napadi, uvredljivi pamfleti. Najznačajniji su radovi:
Mijo MANDIĆ, Naši književnici. *Neven*, XXX (1913), 17, 2 — ISTI, Povijest bunje-
vačke književnosti. *Neven* XXXIII (1920), 229, 1. — Vladoje DUKAT, Blaško Ra-
jić. *Znameniti i zaslužni Hrvati te spomena vrijedna lica u Hrvatskoj povijesti*
od 925—1925. Zagreb, 1925., 223. — Petar PEKIĆ, Povijest Hrvata u Vojvodini.
Zagreb, 1930, 210 sl — Milivoje KNEŽEVIĆ, Bunjevačka narodna čitanka. Subo-
tica, 1931, 63. — Mate UJEVIĆ, Hrvatska književnost. Zagreb, 1932, 196. — Stjepan
BARTOLOVIĆ, Hrvatski književnici iz Bačke. *Svijet*. IX. Zagreb, 1934, 146. —
Spasoje VASILJEV, Pregled bunjevačke književnosti. *Glasnik jug. profesorskog*
društva, knj. XVIII, svez. 11—12. Beograd, 1938, 1028—1037. — Ivan KIJUNDŽIĆ,
Bunjevačko-šokačka bibliografija. *Rad JAZU* 355. Zagreb, 1969. — Ante SEKULIĆ,
Književnost bačkih Hrvata. Zagreb, 1970, 6, 7, 8, 56, 57, 58, 60, 61, 322. — ISTI,
Na raskrižju svjetova. *Subotička Danica* za 1971, 51—54. — ISTI, Lik zaboravljena
velikana. *Obnovljeni život*, XXXVI (1981), Zagreb, 1981, br. 5, 437—453 (popis lite-
rature str. 438—439). — Geza KIKIĆ, Antologija proze bunjevačkih Hrvata. Za-
greb, 1971, 221—234. — Tibor KOLOZSI, Szabadkai saftó. Subotica, 1973; Subotica,
1973, 328, 331, 339, 341, 343, 344, 350, 542, 543. — Gabor SZALACZ, A magyar kato-
likus egyház a szomszédos államok uralma alatt. München, 1975, 111—113, 142,
i članci rasuti po časopisima i godišnjacima (Neven, Napló, Bácsmegeyi Napló,
Hirlap, Subotičke novine i dr.).

²⁰ Blaško RAJIĆ je rođen 7. siječnja 1878. u Gatu, siromašnoj gradskoj četvrsti
Subotice. Otac mu je bio nadničar, a majka Marija Perčić, domaćica koja se
skrbila za brojnu djecu. Usp. A. Sekulić, Na raskrižju svjetova, 52. — *Schematis-*
mus archidioecesis Col. et Bachinsis 1942, ad nom.

²¹ Primjerice članci u listu *Hirlap*, II (1922), 15. siječnja, br. 12, 4, 1. — II
(1922), 21. siječnja br. 17, 5, 1 — III (1923), 17. studenog, br. 3, 1 — V (1925),
1. travnja, br. 76, 3, 1. — V (1925), 6. rujna, br. 205, 3, 1 itd.

²² Različita odličja dobio je Bl. Rajić od bivše kraljevine SHS, zatim Jugo-
slavije, a također je primio nakon II. svjetskog rata Orden bratstva-jedinstva, i dr.

ja.²³ Posebice se razlikuju prosudbe o njegovoj »političkoj« djelatnosti i shvaćanjima (o slavenstvu, sveslavenstvu, jugoslavenstvu i hrvatstvu).

U susretu sa Stjepanom Radićem nije Rajić morao tumačiti svoje nazore, posebice u željama da mu zavičaj bude oslobođen od mađarskih spona koje su nakon 1895. bile sve neugodnije, teže, pogibeljnije.²⁴

Naime, nazor o povijesti zavičaja, rodnog grada, Bačke općenito, i o ljudskim pravima svojih sunarodnjaka objelodanio je Rajić u povodu proslave 250. obljetnice (1936) dolaska jedne od većih skupina Hrvata u Bačku. Za njega je ta proslava značila »da kontinuitet slavenškog nastavanja nije prestao ni za vrijeme turske najezde, znači da su Bunjevci Hrvati katolički južni Slaveni od Turaka i to oružanom rukom, na sablji zauzeli vlast i gospodarenje nad Suboticom i nad tim krajevima«. Zatim, ponosno utvrđuje »da je Subotica i sve područje do Dunava na jug, po nama došlo u sklop južnoslavenske države« i »da u toj Subotici i mi Bunjevci Hrvati s pravom zahtjevamo i priznanja i uvaženje«.²⁵

Rajićeve spomenute riječi potvrđuju njegovi postupci i rad: pošao je jamačno za boravka u Kaloči²⁶ kroz Antunovićevu ideološko naslijeđe od sveslavenstva i slavenstva²⁷ do južnoslavenstva (posebice istaknutog potkraj I. svjetskog rata), a zatim se učvrstio i ustalio u hrvatsko-bunjevačkim raspoloženjima i djelatnosti do kraja života (3. siječnja 1951.).²⁸ Ishodište i žarište raspoloženjima i radu Rajićevu treba tražiti u subotičkom i bunjevačkom zavičaju. Slobodu i ljudska prava za svoje sunarodnjake i sugrađane tražio je Rajić u svim državnim okvirima, stranačkim razmišljanjima i sukobima. Promatrače je to katkada zbunjivalo, neodlučne je poticalo, jer ta svojevrsna dosljednost je bila probitačna, potrebna na hrvatskoj etničkoj periferiji.

U spomenutoj izjavi Rajić je istaknuo da je Subotica i sve područje do Dunava »po nama došlo u sklop južnoslavenske države«. Doista, iz dubokog uvjerenja da je bunjevačkim i šokačkim Hrvatima mjesto u južnoslavenskoj zajednici Blaško Rajić je u lomovima nakon I. svjetskog rata pošao najprije u Zagreb, zatim u Novi Sad, pa u Pariz i Beograd.²⁹

Slijed zbivanja u Subotici i Bačkoj tijekom 1918. posebice pak u jesen spomenute godine zabilježen je u knjizi M. Protića, P. Pekića, J. Šokčića

²³ Jedno se poprsje Rajićevu nalazi u predvorju župne crkve sv. Roka u Subotici; ulica pak koja spaja Beogradski put (Iv. Milutinovića ul.) i Ulicu Paje Kujundžića (Braće Radića) prema crkvi sv. Jurja nosi ime Blaška Rajića; na župnom dvoru u subotičkoj gradskoj četvrti Keru postavljena je spomen-ploča.

²⁴ Usp. A. SEKULIĆ, Društveni i stranački život podunavskih Hrvata od 1867. do 1918. *Historijski zbornik*, XLI (1988), 1. Zagreb, 1988, 123—153.

²⁵ KLASJE NAŠIH RAVNI, II (1936), br. 4, 194. — Spomenuti časopis pokrenula je Pučka kashina u Subotici (1935). Časopis je s prekidima izlazio do 1944. Od 1942. *Klasje* (. . .) izlazi u Zagrebu kao glasilo *Društva bačkih Hrvata u Zagrebu sve do kraja rata* (1945).

²⁶ Kaločko sjemenište i učilište uz njega utemeljio je *Gabrijel Herman Patačić od Zajezde 1737.* u želji da dobije što brojnije biskupijsko svećenstvo. Spomenuti je nadbiskup i bački župan okrutnošću pridonosio mađarizaciji Kaloče do njegova doba hrvatskom naselju. Usp. S. KATONA, *Historia metropolitanae ecclesiae Colocensis*, I. Colocae, 1800, 72—73.

²⁷ A. SEKULIĆ, *Preporoditeljska i povijesna baština Ivana Antunovića. Croatica christiana periodica*, 2 (1978). Zagreb, 1978, 47—62, 185—188.

²⁸ A. SEKULIĆ, *Jedna kasna subotička jesen. Sub. Danica* za 1971, 51—53. — ISTI, *Lik zaboravljena velikana* (. . .), 437—453.

²⁹ Usp. P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, 210—219. — A. SEKULIĆ, *Jedna kasna subotička jesen* (. . .), 55—57. — B. RAJIĆ, *Zašto strah pred dolaskom srpske vojske. Neven*, XXXI (1918), br. 3, 1. itd.

(već spomenutim u radu i zabilježenim u popisu literature) te u nizu kra-
ćih ili opsežnijih članaka u časopisima i dnevnim glasilima.

Najprije treba upozoriti da su u ratnim godinama na području Bačke
zabranjeni svi dnevници i časopisi na hrvatskom kao i na srpskom jeziku,
osim tjednika *Naše novine*, službenoga glasila *Zemaljske kršćansko-socijal-
ne udruge*.³⁰ Pooštrene su redarstvene mjere protiv pučanstva (brojnije su
presude zbog »nereda«,³¹ uhidbe hrvatskih i srpskih prvaka bile su češće³²
i sl.), pod redarstvenim nadzorom bili bunjevački Hrvati: istaknuti društve-
ni djelatnik Pavao *Kujundžić*,³³ Blaško *Rajić* i Šandor *Rajčić*,³⁴ a do kraja
1917. bilo osuđeno ili internirano 1938 osoba (većinom Hrvata i Srba).³⁵
Trebalo je također pripomenuti da su se postupno gomilale gospodarske teškoće,
jer je Ugarska morala podmirivati 36,40% vojnih (ratnih) troškova, inflaci-
ja je bila sve jača pa su između studenog 1914. i srpnja 1918. raspisivani nu-
tarnji državni zajmovi, već od 16. siječnja uvedeni su prehrambene doznake
(bonovi; madž. *élet jegy*), tržišni su viškovi uzimani (rekvirirani) već pri vršid-
bi, a jedva petnaestak dana nakon objave rata 9. kolovoza 1914. gradona-
čelnik Subotice Karoly Biró tražio je od sugrađana pomoć.³⁶

Bački Hrvati su sudjelovali u prvom velikom svjetskom obračunu (1914-
-1918) kao domobranci na svim bojištima (posebice u Piavi i u Galiciji), ali
od onih koji su dospjeli u rusko zarobljeništvo pristupili su neki dobrovo-
ljačkim južnoslavenskim odredima (prema nekim podacima 23 domobrana
iz Subotice i Kelebije).³⁷ Raspoloženje proturatno i protumadžarsko je ras-
lo, ali sve do kraja rujna 1918. nije bilo smišljenih zborova i sastanaka:
nema podataka o svezama bačkih Hrvata, pa ni Srba, s članovima *Jugosla-
venskog odbora*, ali Petar *Pekić* piše o živoj suradnji bačkih Hrvata sa Za-
grebom za ljetnjih mjeseci 1918.³⁸ Pisac spominje tajne sastanke u Subotici
na kojima se raspravljalo o stanju u Austro-Ugarskoj, te položaju bunje-
vačko-šokačkih Hrvata na temelju Vilsonovih načela o »samoopredjeljenju«
naroda. No Pekiću se s pravom može osporiti ovako izvješće, jer ne spo-

³⁰ *Zemaljska kršćansko socijalna udruga* u Bačkoj, posebice u Subotici zaslu-
žuje pozornost. Koliki je bio udio u radu udruge Lajče Budanovića, Blaška Ra-
jića i drugih hrvatskih javnih djelatnika nije još uvijek dovoljno istraženo. Usp.
A. SEKULIĆ, Društveni i stranački život (. . .), 150—151.

³¹ Joso ŠOKČIĆ, Subotica pre i posle oslobođenja. Subotica, 1934, 52—77.

³² Marko PROTIĆ, Zlatni dani Subotice od oslobođenja do potpisa mira 4.
juna 1920.

³³ Pavao KUJUNDŽIĆ (pop Pajo) istaknuti borac za hrvatsko školstvo u Su-
botici i Bačkoj umro je kao župnik sv. Jurja u Subotici 10. listopada 1915. Usp.
A. SEKULIĆ, Društveni i stranački život (. . .), 139, 145 (i bilješke).

³⁴ Šandor (Aleksandar) RAJČIĆ javio se u društvenom životu bunjevačkih
Hrvata početkom XX. stoljeća i bio je urednikom glasila *Neven* god. XXVII
(1910), XXVIII (1911), XXIX (1912) do XXX (1913), br. 27. kad je uredništvo
preuzeo Mirko IVKOVIĆ IVANDEKIĆ. Usp. Ivan KUJUNDŽIĆ, Bunjevačko-šo-
kačka bibliografija (. . .), 759. — God. 1918. Š. Rajčić je bio u subotičkoj grad-
skoj upravi senator za prehranu; usp. P. PEKIĆ, nav. dj., 223.

³⁵ Usp. Šandor MESAROŠ, Položaj Mađara u Vojvodini, 1918—1929. Novi
Sad, 1981, 10, 11.

³⁶ Š. MESAROŠ, nav. dj., 11 — *Naše novine*, 9. 8. 1914. — P. PEKIĆ, nav. dj. 83.

³⁷ M. PROTIĆ, nav. dj., 101. Pisac je nastojao popisati »dobrovoljce« među
kojima je bilo Hrvata, ali su brojniji Srbi. Međutim, mislim da podatak i popis
treba ispraviti pouzdatijim istraživanjem.

³⁸ Petar PEKIĆ, Povijest oslobođenja Vojvodine. Subotica, 1939, 96.

minje ni vrela niti kazivače o zbivanjima u tim danima.³⁹ Djelomice se može o raspoloženju zaključiti na temelju novinskih članaka kao primjerica u *Našim novinama* u članku »Jugoslavija«.⁴⁰ Člankopisac, u glasilu koje — kako je spomenuto — nekoć uređivao Bl. Rajić, napada Hrvate, jer teže za ujedinjenjem sa Srbima a Habsburgovce zamijeniti Karađorđevićima.

Koliko je do sada poznato, među prva javna priopćenja o odluci Hrvata i Srba o njihovoj budućnosti u Bačkoj, Baranji i Banatu treba ubrojiti *Rezoluciju nezavisnih Srba i Hrvata iz Južne Ugarske*. O njoj pišu: Ferdo Šišić.⁴¹ Dragoljub Janković i Bogdan Krizman,⁴² spominju je i drugi pisci.⁴³ Spomenuti je F. Šišić objelodanio *Rezoluciju* (...), ali je sumnjičavo i ružno o njoj govorio u Subotici u studenom 1929. Bilo je to doduše u prvim mjesecima vojne diktature kad je Šišić pomislio da je spomenuti tekst preuzet iz zagrebačkog *Obzora*. Međutim, na sastancima 2., 24. i 25. listopada 1918. složen je i dopunjen tekst *Rezolucije* koji je objelodanjen u Zagrebu, a poznati su sastavljači izvornika i dopuna.⁴⁴ U *Rezoluciji*, u njenim dopunama priznato je *Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu* potpuna i jedina »nadležnost« (kompetencija) u rješavanju pitanja Hrvata i Srba iz južne Ugarske.⁴⁵

Vojni poraz Austro-Ugarske potaknuo je i pokrenuo niz silovitih promjena u Ugarskoj (ujedinjenje Narodne stranke rada i Ustavne stranke, proglas Socijal-demokratske stranke Ugarske, okupljanje oko Mihálya Károlyija, osnutak Mađarskog nacionalnog vijeća, revolucija »jesenjih ruža«), ali je pokrenuo niz sastanaka i dogovora u obiteljskom domu Albe *Malagurskog* (Subotica, Strossmayerova ul.). U nazočnosti Albe i Jose *Malagurskog*, zemljoposjednika, Stipana *Matijevića* i Jovana *Petrovića*, odvjetnika Jose *Prčića*, odvjet. pripravnika, Vojislava *Stankovića*, ravnatelja *Hrvatske zemaljske banke*, Jose *Vojnića Hajduka*, odvjetnika, Ivana *Vojnića Tunića*, gimnazijskog profesora i niza drugih, odlučeno je da se na temelju Vilsonovih načela grad Subotica i njeno područje odojepsi od Ugarske.⁴⁶ Odlučeno je također na spomenutom skupu neka Blaško *Rajić*, župnik sv. Roka, pođe u Zagreb i zastupa probitke Subotice i njenih žitelja. Odluku je Rajiću priopćio Vojislav Stanković i prihvatio se puta u Zagreb.

Međutim, treba upozoriti na nekoliko činjenica koje su odgovori na pitanja o zbivanjima. Najprije, kako je *Rezolucija* (...) stigla u Zagreb? Prema do sada poznatom slijedu događaja Tihomir Ostojić i Ignjat Pavlas iz Novog Sada i Jovan Lalošević, odvjetnik iz Sombora, opunomoćili su Petra Konjovića, skladatelja iz Sombora, koji je *Rezoluciju* (...) predao Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS u Zagrebu. Ondje se već 26. listopada

³⁹ Vlastite bilješke skupljene od Blaška *Rajića*, Lajče *Budanovića*, Petra *Evetovića*, Laze *Matijevića*, Josipa *Đide Vukovića* te svoga djeda oca i strica o zbivanjima od 1918. do 1921. (neobično burnim i kontroverznim) nisam u potpunosti sredio, a držim da ni ozračje nije prikladno za objavu spisa i kazivanja.

⁴⁰ NAŠE NOVINE, 14. travnja 1918. Pseudonim člankopisca *Katolik*.

⁴¹ FERDO ŠIŠIĆ, Dokumenta o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Zagreb, 1920, 168.

⁴² DRAGOLJUB JANKOVIĆ — BOGDAN KRIZMAN, Građa o stvaranju jugoslavenske države. Beograd, 1964, 325—326.

⁴³ Usp. Mirko GRLIČA — Geza VAŠ, Subotica u Jugoslaviji. Glasilo »Pro memorija«, br. 7, 3—5.

⁴⁴ Ondje.

⁴⁵ D. JANKOVIĆ — B. KRIZMAN, nav. dj., 325—326.

⁴⁶ P. PEKIĆ, Povijest oslobođenja Vojvodine, 162—163. — J. ŠOKČIĆ, nav. dj., 89.

1918. raspravljalo o *Rezoluciji*.⁴⁷ Slijedeće je pitanje, zašto je Subotica izabrana za mjesto odlučnih sastanaka? Ne dijelim mišljenje da se time htjelo istaći dokle sežu južnoslavenske osloboditeljske želje, jer je veoma dobro znano da je demarkaciona linija primirja sezala do Baje, Barča i Pečuha, a ne samo do Subotice i Horgoša.⁴⁸ Mišljenje Koste Milutinovića⁴⁹ o izboru mjesta treba dopuniti podatkom da je Subotica gospodarski, brojem žiteljstva i kulturnim ustanovama među prvim gradovima Ugarske, u svemu je bila premoćnija od *Novog Sada*, županijskog sjedišta *Sombora* i *Baje*. Nije bilo nikakve dvojbe da je spomenuti grad izrazito slavenski; najbrojnije hrvatsko naselje, koje uz srpsko stanovništvo, ne dopušta ni mađarskoj upravi sumnju o raspoloženju i željama žitelja. U gradu su živjeli prvaci bunjevačkih Hrvata i srpski uglednici.

Na pitanje pak zašto je Blaško Rajić zamoljen za odlazak u Zagreb, ja maćno se ne treba puno naprezati za odgovor: u zreloj muževnoj dobi župnik »kerski« (*Ker* — subotička gradska četvrt) je bio poznat kao pisac i urednik, omiljeni dušobrižnik, strpljivi sugovornik, snošljiv u ponašanju i postupcima. Nije, međutim, prihvatljiva misao da je Rajić prihvatio put u Zagreb »čim dobije dopust od verskih vlasti«.⁵⁰ Bio je, naime, župnik, neovisan i samostalan u odluci, a odsutnost iz župe nije bila predviđena za duže vrijeme.

Unatoč odluci o putu u Zagreb nije ipak bilo sloge među srpskim javnim djelatnicima: ljudi oko Tihomira Ostojića su držali da se svi krajevi Austro-Ugarske najprije ujedine u Narodnom vijeću u Zagrebu, a zatim pođu na pregovore srpskoj vladi u Beograd, drugi su pak oko Jaše Tomića i Mite Kličina (radikali) mislili da put u Zagrebu nije potreban nego se južna Ugarska treba izravno pripojiti Srbiji.⁵¹

Blaško Rajić je krenuo u Zagreb s ovlastima i iskaznicom za rad u *Narodnom vijeću*,⁵² bio je nazočan za povijesnih odluka spomenutog Vijeća od 27. do 29. listopada 1918.

Za boravka u Zagrebu susreo se Blaško Rajić sa Stjepanom Radićem, zatim sa Svetozarom Pribičevićem, Srđanom Budisavljevićem, Ivicom Kovačevićem, Cezarom Alačićem i nizom drugih zastupnika i političara.⁵³ Bio je za boravka gostom Antuna BAUERA, zagrebačkog nadbiskupa. Prema osobnom kazivanju Blaško Rajić je na svečanoj pontifikalnoj misi 29. listopada 1918. sudjelovao (asistirao) uz Bauera kao đakon (prema nagdašnjem načinu održavanja pontifikala). Podatak je zabilježio također P. Pečić.⁵⁴

Od listopada do kraja 1918.

Poznato je zauzimanje Stjepana Radića tijekom zbivanja 1918. za uspostavu samostalne hrvatske države, koja bi obuhvaćala bansku, dalmatinsku

⁴⁷ D. JANKOVIĆ — B. KRIZMAN, nav. dj., ondje — B. KRIZMAN, *Zapisnici Središnjeg Odbora Narodnog vijeća. Starine JAZU* knj. 48. Zagreb, 1958, 341.

⁴⁸ Usp. P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata* (. . .), 209.

⁴⁹ Krsta MILUTINOVIĆ, *Vojvodina i stvaranje Jugoslavije. Historijski pregled* 3—4. Zagreb, 1961, 202.

⁵⁰ M. GRLICA — G. VAŠ, nav. dj., 3.

⁵¹ K. MILUTINOVIĆ, nav. dj., 204. Sastanak je održan u subotičkom stanu Jovana Manojlovića.

⁵² M. PROTIC, nav. dj., 19.

⁵³ P. PEKIĆ, *Povijest oslobođenja* (. . .), 165—166.

⁵⁴ Ondje.

i bosansku Hrvatsku; želi ujedinjenje hrvatskog naroda u državu Hrvatsku.⁵⁵ O tome govori u Pragu (13. ožujka 1918), a u zapisniku *Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS* zabilježen je Radićev zahtjev da se oko banske Hrvatske ima okupiti sve područje »kojim sada možemo upravljati. Nijedna vojska, ni prijateljska srpska, francuska, engleska, američanska ni neprijateljska ne smije ući na naše područje.«⁵⁶ Blaško Rajić je takvo stajalište Radićevo osobno čuo 28. listopada 1918. Znao je također da je Svetozar Pribićević predlagao Narodnom vijeću neka se pozove srpska vojska koja može — prema mišljenju predlagača — spriječiti nered koji su pogibeljno prijetili općim metežom.⁵⁷ No, i Radić, i Pribićević, i Rajić bili su svjedoci kako je »oslobodilačka i pobednička armija« postala obično nasilničko oružništvo, »žandarmerija koja zavodi mir i red« te se batinama i oružjem bori protiv svoje braće . . .⁵⁸

Blaško Rajić donio je sa sobom ne samo svoje slavenstvo, južnoslavensko raspoloženje nego i duboko osobno uvjerenje da je susreo trenutak odluke o budućnosti Hrvatske i svih sunarodnjaka koji su vjekovima živjeli na rubovima ne samo narodnim nego i političkim. Nije, međutim, poznato koliko se puta Rajić sastao s Radićem, koje su i kakve misli izmijenili međusobno.⁵⁹ Marko Protić bilježi da je Rajić bio »svedok ujedinjenja«,⁶⁰ Petar Pekić se u knjizi »Povijest Hrvata u Vojvodini«⁶¹ rasplinuo u zanosu dok je u »Povijesti oslobođenja Vojvodine« prepričao niz pojedinosti, ali bez temeljnih vrela.⁶² Zato se u novije doba koristi Pekićeva rečenica prema kojoj je Blaška Rajića na odlasku iz Zagreba rečeno: »Idite i radite što znate.«⁶³ Spominje se također mišljenje Kate Prčić u brošuri »Bunjevci Šokci« da je Rajić »iza 29. oktobra 1918. malo govorio o zagrebačkom neuspjehu (a kada je govorio, govorio je s ogorčenjem)«. ⁶⁴ Međutim, Kata Prčić je bila »Bunjevka« izrazito protuhrvatskog raspoloženja i usmjerenja i u godinama kada su bili osjetljivi, prepoznatljivi u javnom životu hrvatski uspjesi u Bačkoj, ona je povremeno »ujidala« u časopisima izvan Subotice.⁶⁵ No, treba imati na umu nekoliko činjenica koje tumače boravak Rajićev u Zagrebu i povratak u Suboticu.

⁵⁵ B. KRIZMAN, Stjepan Radić 1918. *Historijski pregled*, V (1959), 3, 266—272.

⁵⁶ D. JANKOVIĆ — B. KRIZMAN, Građa o stvaranju jugoslavenske države (1. I. — 20. XII. 1918). Beograd, 1964, 393—394.

⁵⁷ Usp. S. RADIĆ, Seljačka svijest i narodna volja. Zagreb, 1923, 28.

⁵⁸ Dragoslav JANKOVIĆ, Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca uoči stvaranja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista). *Istorija XX. veka*; Zbornik radova, I. Beograd, 1959, 86—93.

⁵⁹ U nekoliko razgovora između 1945. i 1950. razgovarao sam s Blaškom Rajićem o stvaranju prve južnoslavenske državne zajednice, o njegovom osobnom udjelu i prinosu oko učvršćenja sjeverne granice nove države, posebice o boravku u Zagrebu sudbonosnih listopadskih dana 1918. Međutim, sve su bilješke-izjave ostale neautorizirane.

⁶⁰ M. PROTIC, nav. dj., 19.

⁶¹ P. PEKIĆ, Povijest Hrvata (. . .), 208—214.

⁶² P. PEKIĆ, Povijest oslobođenja (. . .), 165—166.

⁶³ Prema članku M. Grlice i G. VAŠA, Subotica u Jugoslaviji, 3, 3 stubac.

⁶⁴ (Kata Prčić), Bunjevci i Šokci. Subotica, 1938, 31—32.

⁶⁵ Blaško Rajić je imao svoj sud o K. PRČIĆ (nije prikladna za tisak), a u *Sub. novinama* između 1936—1940. češće je bilo polemičkih člančica u kojima se osporavalo mišljenje K. Prčić (potpisnici su bili uglavnom članovi uredništva: Ivan Kujundžić. Blaško Rajić i dr.).

U arhivskoj građi sačuvanoj u Zagrebu⁶⁶ kao i u knjizi *stenografskih zapisnika* Sabora zabilježena je odluka o priznavanju vrhovne vlasti Narodnom vijeću kao i »prijedlog« zastupnika Ante Pavelića u kojemu je rečeno da »okovi padaju (...) Bačkoj, Baranji i Banatu«. To je, međutim, trebalo ostvariti. Hrvatska, Slavonija i Dalmacija imale su svoju povijesnu neprekinutost, dok su spomenute pokrajine u kojima su također živjeli Hrvati, bile u drukčijem položaju.

Blaško Rajić unatoč žestokim raspravama u Zagrebu među zastupnicima Sabora i izaslanika iz pojedinih hrvatskih krajeva nije morao biti razočaran, ili se zagrebačkih listopadskih dana sjećati »s ogorčenjem«, jer hrvatsko pučanstvo u Međimurju, Podravini, a posebice u Bačkoj i Baranji nije izmicalo pozornosti govornika-političara. Radić također u svojim replikama uvijek uključuje Bačku, Baranju i Banat; ponekad spominje ta područja pod nazivom Vojvodine, ali nikad pri tome ne pomišlja na Srijem koji za njega nije bio sporno pitanje. Svoje će zamisli i uvjerenje Stj. Radić oblikovati i u *Dodatku programu HRSS* (Hrvatska republikanska seljačka stranka) riječima:

»Bačka i Baranja, koja se danas s Banatom nerazumno i nelogički nazivlju Vojvodinom, (nerazumno: jer to nikad nije bila nikakova vojvodina, a nelogično: jer vojvodina — koliko je postojala bila je djelo carske bečke vojničke politike, koju Beograd tobože ne će u ničem da sledi), u kojoj su Srbi prema Hrvatima u posve nezatnoj manjini, — ne smiju se upravljati kao čisto srbske zemlje, nego tu — na osnovu sporazuma između Hrvatske i Srbije — treba provesti plebiscit pod zaštitom Lige Naroda, a na pitanje: Srbija — Beograd, ili Hrvatska — Zagreb.«⁶⁷

Svoje mišljenje i uvjerenje o Bačkoj i Baranji nije Radić mijenjao u svojoj političkoj djelatnosti do smrti. Rajić je bio svjedok Radićevih zauzetosti oko položaja i mjesta Hrvatske u južnoslavenskoj državnoj zajednici i da u svim govorima, razgovorima, pregovorima nije zaboravljao sunarodnjake u Bačkoj.

Rajić se, doista, morao vratiti u Suboticu (stigao 2. studenog), jer je u svome gradu i Bačkoj morao obaviti niz odlučnih poslova. U Zagrebu su, međutim, ostali kao članovi Narodnog vijeća Dr Mirko *IVKOVIC IVANDEKIC* i Dr Stipan *VOJNIC TUNIC*.⁶⁸ Rajić će se u Zagreb vraćati nekoliko puta slijedećih godina, posebice do 1925. Spomenuti su pak suradnici Rajićevi ostali u Zagrebu do 13. studenog 1918. Jamačno su sudjelovali na zboru bačkih Hrvata i Srba održanim u Zagrebu (u Narodnom vijeću) u kojemu je *Vasa Stajić*⁶⁹ postao članom Narodnog vijeća.

⁶⁶ U *stenografskom zapisniku* CCLVI sjednice Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije održane 29. listopada 1918. (str. 1472/1742). Knjižnica AH, 2 3—C—1. Sabor kao predstavnik kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije priznaje Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba *vrhovnu vlast*.

⁶⁷ *Temeljni nauk ili program hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS)* objelodanjen je u knjizi I. MUŽIĆ, Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Zagreb, 1988 (3°), 303—325. Tekst o Bačkoj i Baranji na str. 322.

⁶⁸ Usp. P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata* (. . .), 210.

⁶⁹ *Vasa STAJIĆ (1878—1947)* bio je robijaš u Leopoldovu od 9. rujna 1918. do 27. listopada. U spomenutu je kaznionicu bio dopremljen iz Ilove. 27. listopada 1918. pobjegao iz Turčanskog sv. Martina gdje je radio u tvornici celuloze. Javio se iz Beča 30. listopada na putu za Zagreb: »Na poziv Nar. Vijeća ne čekah tuđu amnestiju, volim što slobodu ne dugujem Karolyiju«. Usp. Arpad LEBL, *Politički lik Vase Stajića*. Novi Sad, 1963, 292, 282. (Stajić je bio direktor subotičke gimnazije, 1928—1929).

Povratak Rajičev u Suboticu bilo je uvjetovan i zbivanjima u gradu i Bačkoj. Potaknuti, naime, zbivanjima u Budimpešti pristaše ogranaka *Nezavisne stranke*⁷⁰ na čelu sa Simunom Mukićem podržali su program M. Karolyija. Podršku je pružilo također i vodstvo *Zemaljske građanske radikalne stranke*, dok je najliberalnije pristaše ogranaka *Građanske radikalne stranke* okupio Oszkár Jászi. Predvoditelji spomenutih političkih skupina uz predstavnike sindikata željezničara sastali se 30. listopada 1918. poslije podne oko 15 sati u stanu Š. Mukića i sporazumjeli su se da će iste večeri u 19 sati proglasiti osnutak *Madžarskog narodnog vijeća* u Subotici. To su učinili, a predsjednikom je postao Š. Mukić, podpredsjednicima Emil Havas i Eugen (Jenö) Kalmar, dok je za tajnika izabran Eugen (Jenö) Acs. Otpor spomenutom novom vijeću pružio je zapovjednik vojne posade grada, pukovnika Károly Rohonci Hajek.⁷¹ Vijeće je ustrojilo svoju *Građansku stražu*, preuzelo građansku vijećnicu, zatvorilo novčane zavode, tiskaru i hitro donosilo neophodna rješenja. Vlada iz Budimpešte imenovala je Luku Pleskovića (6. studenog) velikim županom.⁷²

Burni događaji, nemiri u gradu i nada u skoro oslobođenje nametnuli su zajedničke poslove hrvatskom i srpskom žiteljstvu u Subotici među kojima je bilo suradnja u narodnom odboru. Prema izvješću Petra Pekića nastojanjem Blaška Rajiča⁷³ održan je 5. studenog 1918. poslije podne u 15 sati »u domu braće Vladislava i Jovana Manojlovića« sastanak na kojemu su bili nazočni: Blaško Rajić, spomenuta braća Manojlović, Stipan Matijević, Joso Prčić, Andrija Mazić, Lazar Orčić, Ilija Kujundžić, Ivan Vojnić Tunić, Gavro Čović, Joso Vojnić Hajduk, Petar Bajić, Albe Malagurski, Vojislav Stanković, Radivoj Miladinović, Marko Protić, Bogdan Svirčević, Tošo Segedinčev, Đurica Ognjanov i dr. (držim da je popis potpun).⁷⁴ Na sastanku je odlučeno što prije osnovati zajednički Bunjevačko-srpski narodni odbor kojemu će na čelu biti Šime Milodanović,⁷⁵ umirovljeni pukovnik, zatim je utvrđeno vrijeme i mjesto održavanja velikog narodnog zbora na kojemu će biti osnovan spomenuti odbor. Zbor će biti održan 11. studenog 1918. pod naslovom proslave 40. obljetnice *Pučke kasine*, pa su zato njoj povjereni poslovi oko zbora.⁷⁶ Poslovi pak oko osnutka straže odnosno narodne garde povjereni su Andriji Maziću (u gradskoj četvrti *Gatu*) a suradnici su mu bili Lazar Ivandekić (*Šandoru*/Aleksandrovu), Nikola Suvajdžić (u Verušici) i dr.⁷⁷ Pekić bilježi, da je garda brojila časnika i momaka 354 i da su hodali »ulicama okićeni hrvatskim kokardama«.⁷⁸

⁷⁰ Pristaše *Nezavisne madžarske stranke* (njegovali su u svome radu stanovita načela iz 1848. pa su radi toga drugi često nazivali »četrdesetosmašima«. Njihov postupak i ponašanje prema M. Karolyiju pozdravio je list *Bácskai hirlap* 23. listopada 1918. (urednik Emil Havas).

⁷¹ *Bácskai Hirlap*, 2. studenog 1918.

⁷² J. ŠOKČIĆ, nav. dj., 94. — *Bácskai Hirlap*, 2. studenog 1918.

⁷³ P. PEKIĆ, Povijest Hrvata (. . .) 210.

⁷⁴ Osim ovoga popisa usp. P. PEKIĆ, nav. dj., ondje — M. GRLIĆA — G. VAŠ, nav. dj., 4. Pripominjem da je Pekićev popis manjak, u drugom je zabilježen i Jovan Ognjanov-Severov (Po narodnosti su oko trećine nazočnih Srbi, dok su ostali Hrvati).

⁷⁵ Šime MILODANOVIĆ (1856—1930). Školovao se u Subotici, Petrovaradinu i Budimu. Vojnu službu započeo 1879., a umirovljen je 1911. u činu pukovnika. Za vrijeme rata bio je zapovjednik posade u Subotici i Petrovaradinu te pješadijski instruktor.

⁷⁶ P. PEKIĆ, Povijest oslobođenja (. . .), 171—173 — M. PROTIĆ, nav. dj., 22 — J. ŠOKČIĆ, nav. dj., 103—105.

⁷⁷ M. PROTIĆ, nav. dj., 23—24.

⁷⁸ P. PEKIĆ, Povijest Hrvata, 210.

Oko održavanja spomenutog zbora bilo je u bačkom hrvatskom tisku nesporazuma, jer su Pekić⁷⁹ i Šokčić upisali da je bilo 10. studenog, dok Mirko Grlica i Geza Vaš uporno bilježe — 11. studeni.⁸⁰ Budući da se radi o nedjelji, treba prihvatiti podatak J. Šokčića i P. Pekića. Nedjeljom je, naime, bilo najprikladnije skupiti bunjevačko žiteljstvo, koje je rasuto po okolnim salašima (i »salašarskim naseljima«) obično nedjeljom dolazilo u grad (»u varoš«). Mjesto održavanja nije do sada bilo sporno, jer se svi pisci slažu da je to bilo u zgradi negdašnjeg hotela »Hungarije« s druge strane ulice, nasuprot današnje stolne crkve.⁸¹ Prema novinskoj brojidbi bilo je oko 10.000 ljudi,⁸² a pod velikom svilenom hrvatskom trobojkom (»barjakom«).⁸³ Barjak je darovao Veco Vidaković; srpski su sudionici pak bili pod svojim narodnim trobojkama.⁸⁴

Spomenuti je zbor otvorio Stipan Matijević, zatim je izabran predsjednik Šime Milodanović, za bilježnika Joso Prčić. Glavni je govornik bio Blaško Rajić, nakon njega pozdrave iz Sombora je izručio Vladislav Manojlović. Rezoluciju je na kraju pročitao Jovan Petrović. U njoj je istaknuto da će o Bunjevcima, Srbima i drugim Slavenima u Ugarskoj odlučivati Odbor koji je na zboru proglašen (imao je isprva 41 člana).⁸⁵

Treba pripomenuti da je spomenuti zbor održan u Subotici nakon što se doznalo da je M. Károlyi prihvatio mirovne uvjete Antantine u Beogradu, a na povratku u Budimpeštu zaustavio se na željezničkom kolodvoru u Subotici i razgovarao je s novinarima. Razgovor je objelodanjen u listu *Bácskai Hirlap*, 9. studenog 1918.⁸⁶ Zato treba shvatiti pokušaje predstavnika mađarskih stranaka i *Mađ. narodnog vijeća* u Subotici oko suradnje s *Bunjevačko-srpskim odborom*.⁸⁷ Međutim, pokušaji približavanja već su zakasnili, jer je VIII. pješadijski puk srpske vojske stigao 12. studenog 1918. u Novi Sad, a zatim je krenuo prema sjeveru; u Suboticu je stigao 13. studenog predvečer (u 18,35 sati). Istoga pak dana je oko 23 sata navečer Bela Linder u ime mađarske vlade potpisao primirje.⁸⁸ Budući da je srpska vojska ušla u Suboticu (i prije toga prošla kroz Bačku) nekoliko sati prije primirja često se tumačilo da je Bačka u ratu osvojeno područje, a ne zauzeto nakon primirja.⁸⁹ U sjećanjima sudionika zbivanja i u glasilima zabilježeni su 16. i 17. studeni — prvi kao dan u kojemu je održana druga sjednica Odbora (cenzura, prisega narodne garde), drugi čak kao dan zahvalnica

⁷⁹ Ondje — J. ŠOKČIĆ, nav. dj., 303—305.

⁸⁰ M. GRILICA — G. VAŠ, nav. dj., 4—5. (očito se ne radi o tiskarskoj pogreški).

⁸¹ U zgradi negdašnjeg hotela »Hungarija« je kino »Lifka«.

⁸² P. PEKIĆ, nav. dj., 211 — Usp. M. GRILICA — G. VAŠ, nav. dj., 4, 5, bilj. 48.

⁸³ P. PEKIĆ, nav. dj., 211 (Ispod tekst je bilj. 2 s podatkom da je barjak izradila Mara MALAGURSKI koja se kasnije udala (prezime: Đorđević).

⁸⁴ Usp. P. PEKIĆ, nav. dj., ondje.

⁸⁵ Usp. *Arhiv GMS*, inv. br. 39, 40 — P. PEKIĆ, *Povijest oslobođenja* (. . .) 176—182 — J. ŠOKČIĆ, nav. dj., 114—117.

⁸⁶ Usp. *Bácskai Hirlap*, s. diem.

⁸⁷ Oko radničkih gibanja u Subotici o kojima je pisao Milan DUBAJIĆ (Radnički pokret u Subotici od kraja 1918—1921. Subotica, 1966) ima kontroverznih mišljenja: radi li se doista o organiziranim radničkim gibanjima ili o iridenti odnosno revanšizmu.

⁸⁸ Usp. *Bácskai Hirlap*, 12. studenog 1918. — J. ŠOKČIĆ, nav. dj., 124—130. — P. PEKIĆ, nav. dj., 184—187.

⁸⁹ NEVEN, 17. studenog 1918. — *Bácskai Hirlap*, 16. studenog 1918.

zbog oslobođenja,⁹⁰ ponovnog izlaska »Nevena«⁹¹ i poruci sa zbora Madžara sugrađanima Bunjevcima neka dobro razmisle o svojim odlukama (i ponašanju).⁹²

U drugim gradovima također su osnovani odbori: u Baji (članovi Beno Trskić, Đuka Trskić, Antun i Josip Lovretić, Aleksandar Paštrović, Juraj Tomanović i Milutin Grigorijević), u Somboru su bila dva: bunjevački (Ivan Paštrović, Josip Strilić, Ivan Parčetić i Josip Temunović) te srpsko-bunjevačkim (predsjednik Jovan Lalošević).⁹³ Raspoloženja i odluke spomenutih odbora su suglasna odlukama i postupcima u Subotici.

Na trećoj sjednici subotičkog Odbora (19. studenog) predloženi su (a kasnije ih je potvrdilo vojno zapovjedništvo) članovi nove gradske uprave,⁹⁴ dok je na slijedećoj sjednici (23. studenog) odlučeno je o izboru izaslanstva na Veliku narodnu skupštinu⁹⁵ prema broju žiteljstva. Zatim je 24. studenog održan veliki, ali kratki zbor na kome su izabrani članovi izaslanstva za Novi Sad. O raspravama prije novosadske Velike skupštine ima različitih mišljenja,⁹⁶ ali je značajno pripomenuti da je nakon proglašenja o priključenju Bačke, Baranje i Banata novoj južnoslavenskoj državi, proglašen također i *Veliki narodni savjet* (kao vlada) u koji su izabrani Blaško Rajić, Stipan Vojnić Tunić, Mirko Ivković Ivandić, Babijan Malagurski Šandor Rajčić, Vojislav Stanković, Ivan Vojnić Tunić — Hrvati iz Subotice.⁹⁷ Zanimljivost je u toj prigodi u odluci o subotičkom srpskom radikalnom Jovanu Manojloviću koji je stekao prednost ispred Vase Stajića u članstvu *Narodnog Vijeća SHS*.⁹⁸ Veliku skupštinu u Novom Sadu, 25. studenog Pekić označuje »veličanstvenom« ali bilježi zanimljivu pripomenu u svezi s rezolucijom o odcjepljenju Bačke, Banata i Baranje od Ugarske. Jovan Hranilović je, naime, izjavio da je odluka trebala glasiti da se spomenuta područja »priključuju jugoslavenskim zemljama, ali je tajnik konferencije Jaša Tomić bez ovlaštenja predstavnika narodnih vijeća i same konferencije umetnuo riječ

⁹⁰ Zahvalnicu u crkvi sv. Roka održao je Blaško Rajić. Prigodni govor je sačuvan i otisnut; sadržajno euforičan. Prema P. Pekiću (str. 219) otpjevana je hrvatska himna. Zlobno je, kad se piše i govori o Rajićevu blagoslovu »srpskih topova«. — U pravoslavnoj crkvi zahvalno bogoslužje održao je Marko Protić.

⁹¹ NEVEN je prestao izlaziti 24. lipnja 1914., a ponovno je počeo izlaziti 17. studenog 1918. pod uredništvom Jose Prčića, uz suradnju Šandora Rajčića, Lazara Stipića i Marka Protića.

⁹² U govorima u onih dana se isticalo da je u Subotici 70.000 Hrvata (Bunjevaca), 5.000 Srba, dok je na zboru u Gradskoj kući bilo 2.000 Madžara (prema madžarskim glasilima). Usp. M. GRLICA — G. VAŠ, nav. dj., 4.

⁹³ P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata*, 214.

⁹⁴ Gradsku su upravu činili: Stipan Matijević, gradonačelnik, Stipan Vojnić Tunić, podgradonačelnik, Lazar Orčić, glavni bilježnik, Ivan Ivković Ivandekić gl. kapetan; nadodvjetnik Mirko Ivković Ivandekić, predstojnik poreskog odjela Mate Dulić (zamjenik Miladin Nedeljković), gospodarski savjetnik Tome Vojnić Tunić, glavni blagajnik Dušan Manojlović, senator za prehranu Šandor Rajčić, školski nadzornik Mijo Mandić, vojni savjetnik Joso Prčić. Usp. P. PEKIĆ, nav. dj., 223 — NEVEN, 21. stud. 1918. — Izvornici se zapisnika čuvaju u *Vojvođanskom muzeju*. Ist. odj. br. 5652.

⁹⁵ Usp. *Vojvođanski muzej*, Ist. odj., br. 5652 — izvješće Bogoljuba Oršića i Milana Kašanina (o pripremama u N. Sadu).

⁹⁶ Milan PETROVIĆ, Beograd ili Zagreb. *Letopis Matice srpske*, knj. 367. Novi Sad, 195—207.

⁹⁷ P. PEKIĆ, *Povijest oslobođenja*, 314—318.

⁹⁸ Politička stranačka neslaganja jamačno su razlogom odluke o J. Manojloviću i njegovoj prednosti ispred V. Stajića. Tumačenjem o paraliziranju »demokratskih snaga« se pokriva istina da se u »srpskoj« koncepciji Manojlović i Stajić nisu razlikovali.

Srbiji».⁹⁹ Podatak se prešućuje u stanovitom nizu članaka pa se Bl. Rajiću nameću postupci i raspoloženja koja ne pomažu prosudbi o časnoj njegovoj ulozi u povijesnim trenucima. On je, naime, bio duboko uvjeren 1918. u zbiljnost: »Neće nas više nitko progoniti zbog naše narodnosti, neće nam nitko više ukidati jezik u javnim uredima, školama i crkvama koje su gradili naši oci!«¹⁰⁰ Takvim je uvjerenjima ostao dosljedan do kraja života una-toč žrtvama, lomovima, zamkama, prijevarama.

Poznate događaje oko 1. prosinca 1918. urešene svečanostima i »prestonom besedom« bački Hrvati su doživjeli uglavnom suzdržano, jer se nije pouzdano znalo što će biti u budućnosti, budući da mir nije bio sklopljen, niti su granice bile utvrđene; pojedinačni izgredi srpske vojske i prijetnje mađarskih revanšista (iridente?) nisu pružali jamstvo sigurnosti. Već 2. prosinca 1918. održana je peta sjednica *Bunjevačkog i srpskog odbora*,¹⁰¹ 4. prosinca Stipan Matijević je postao i veliki župan,¹⁰² zatim je počelo razoružanje narodne garde (okončano 10. prosinca), jer je 6. prosinca uređena i ustrojena *Srpska vojna milicija*.¹⁰³ Dvadesetak dana kasnije, 26. prosinca odlukom i naredbom *Narodne uprave za Bačku, Banat i Baranju* raspušten je Bunj. i srpski odbor, koji je spomenutog dana održao svoju posljednju sjednicu.¹⁰⁴

U razmatranju zbivanja među bačkim Hrvatima do kraja 1918. značajno je mjesto bila Subotica najveći i gospodarski najjači grad u kojemu su golemu većinu činili bunjevački Hrvati. Izraziti i najpopularniji predvoditelj u događajima bio je Blaško Rajić kojega su sa Stjepanom Radićem vezala slavenska i sveslavenska raspoloženja i uvjerenje da Bačka treba biti oslobođena i uključena u južnoslavensku državnu zajednicu. Radićeve i Raićeve izjave o spomenutim raspoloženjima i uvjerenjima zabilježena su u glasilima, primjerice: *Neven*, XXXII (1919.), *Bácmegyei Napló* (1918.), *Bácskai napló* (1918. i 1919.) i dr.

U novoj državi do 1928.

Već prvi dani i mjeseci Bačke u novoj državi donijeli su niz teškoća, neugodnosti i nesporazuma. Kao da se nad suživot na istom tlu nadvila sjena koju je napisao Aleksa Ivić »u ime Srba, iz Srema, Banata i Bačke i iz Bosne«, doslovce: »veza, koja nas vezuje za Srbiju, njenu dinastiju, neizmerno je snažnija i jača od veze, koja nas spaja sa Hrvatima i Slovencima« (5. studenog 1918).¹⁰⁵

Bački Hrvati su, naime, vrlo brzo morali spoznati i iskusiti što za narodnu slobodu znači takvo usmjerenje. Nije se smjelo obmanjivati i zavaravati: spoznaja da će Hrvati imati onoliko slobode koliko je samo svojim radom i bolom steknu. U hrvatskom glasilu NEVEN u siječnju i veljači

⁹⁹ P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata*, 229, bilj. 1. Pisac se poziva također na *Letopis matice srpske*, sv. 300, 109.

¹⁰⁰ *Neven*, XXXI (1918), studenog, br. 5, 2.

¹⁰¹ Zapisnici (izvornici) svih sjednica *Bunjevačkog i srpskog odbora* čuvaju se u Vojvođanskom muzeju u Novom Sadu, Ist. odjel, br. 5652. Fotokopije svih pet zapisnika su u *Gradskom muzeju* u Subotici, Arhiv, Inv. br. 12.

¹⁰² *Neven*, XXXI (1918), 10. prosinca 1918. M. PROTIC, nav. dj., 57—58.

¹⁰³ *Neven*, XXXI (1918), 7. prosinca 1918. — P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata*, 232.

¹⁰⁴ Usp. Zapisnik sjednice *Bunjevačkog i srpskog narodnog odbora*, 26. prosinca 1918. *Gradski muzej*, Arhiv, br. 55.

¹⁰⁵ Aleksa IVIĆ, *Da li republika ili dinastija Karađorđevića?* Zagreb, 1918.

1919. nižu se zahtjevni članci *O Bunjevcima*,¹⁰⁶ *Čija je Subotica*,¹⁰⁷ *Bunjevački problem*,¹⁰⁸ *Bačka i Banat su naši*,¹⁰⁹ *Bunjevci i srpske političke stranke*¹¹⁰ i drugi. Jedan od prvaka bunjevačkih Hrvata, Lajčo Budanović skupio je 15. siječnja 1919. u Beregu (Bački Brijeg) na dogovor nekoliko javnih djelatnika (Blaška Matića i Franju Pijukovića). Suglasili su se da u svakoj bunjevačko-šokačkoj općini u Bačkoj treba upriličiti zbor hrvatskog pučanstva kako bi se pokazalo koliko ima našega svijeta nasuprot brojidbenim podacima koje je ponudila mađarska vlada (posebice je istaknut problem Baje). Zborovi su doista održani tijekom siječnja: 15. u Beregu, 16. u Santovu, 18. u Gari, 29. u Čavolju i Gornjem sv. Ivanu, 22. u Baji. Zborovi su održani i u drugim bačkim mjestima; sa svih skupova poslani su brzozjavi (odluke) Narodnoj upravi u Novom Sadu sa željom da ih prosljedi mirovnom poslanstvu u Parizu. Pekić pripominje da »Narodna uprava te odluke nije poslala«.¹¹¹

U veljači 1919. beogradska vlada pozvala je bajskog župnika Lajču Budanovića¹¹² neka pođe u Pariz na Mirovnu konferenciju i brani probitke svoga naroda. Budući da su već stizali glasovi kako srpska vlada prepustila Baju¹¹³ s okolicom Mađarskoj, nije Budanović onamo pošao. Za nekoliko dana bude pozvan Blaško Rajić te on pođe (14. ožujka 1919.) u Pariz. Istoga je mjeseca ožujka zauzimanjem Rajićevim izaslanstvo nove države uspjelo sačuvati Suboticu, ali je doista izgubljena Baja s okolnim naseljima.¹¹⁴ Pokušaj domoljuba da se uputi izaslanstvo Mirovnoj konferenciji u Parizu s prijedlogom neka se odredi plebiscit u Bajskom trokutu pod nadzorom države — nije uspio. Unatoč suglasnosti i dopuštanja vojnog zapovjedništva bački veliki župan Kosta *Bugarški* je zabranio plebiscit.¹¹⁵ Posljednji pokušaj Martina Matića i Petra Pekića da se zaustavi evakuacija Bajskog trokuta i Baranje djelomice je uspio, jer je pokret privremeno obustavljen.

U prvim mjesecima nove države zbivanja su, dakle, bila burna i za pojedine dijelove Bačke sudbinska. U njima su uključena i gibanja mađarskog žiteljstva. Milan *Dubajić* vidi u svemu »radnička gibanja«, jamačno ne bez razloga,¹¹⁶ ali uredništvo *Nevena* u veljači 1919. ne reagira protiv »klasnog« gibanja nego vidi među poštarima i željezničarima borbenost mađarske iridente (ili revanšizma?).¹¹⁷ U ožujku je pak objelodanjen u istom glasilu čla-

¹⁰⁶ *Neven*, XXXII (1919), br. 2, 2—3.

¹⁰⁷ *Neven*, XXXII (1919), br. 25, 1.

¹⁰⁸ *Neven*, XXXII (1919), br. 29, 1.

¹⁰⁹ *Neven*, XXXII (1919), br. 37, 1.

¹¹⁰ *Neven*, XXXII (1919), br. 45, 1.

¹¹¹ P. PEKIĆ, *Povijest Hrvata*, 234.

¹¹² L. Budanović je nakon župe u *Beregu* preuzeo župu u *Baji* krajem siječnja 1919.

¹¹³ P. PEKIĆ, nav. dj., 235. — *Neven*, XXXII (1919), br. 60, 1. članak: *Naše pravo na trokut Subotica-Sombor-Baja*.

¹¹⁴ P. PEKIĆ, nav. dj., ondje.

¹¹⁵ Ondje. — Bački župan Kosta *Bugarški*, kojega je postavila beogradska vlada, nije bio sklon uključenju Bajskog trokuta u granice nove države. Prema vlastitim bilješkama i kazivanjima L. Budanovića, Blaška Rajića i članova moje obitelji proćulo se mišljenje da je bilo »previše Latina« na tom području (tj. katolika A. S.). Misao se vezivala za srpskog političara Nikolu Pašića, usp. P. PEKIĆ, nav. dj., 242.

¹¹⁶ Milan DUBAJIĆ, *Radnički pokret* (. . .). Subotica, 1966.

¹¹⁷ *Neven*, XXXII (1919), br. 43, 25. veljače 1919, 1. članak: *Demonstracija peštanske vlade s poštarima i gvozdenjacima*. Slijedećeg je dana objelodanjen članak *Sudbina mađarske inteligencije*.

nak *Tendenciozne laži mađžarskih novina o Subotici*.¹¹⁸ Nesporazumi su za-
bilježeni i u drugim subotičkim novinama, ali promjene nastale krajem ra-
ta traže svestraniju, opsežniju i dublju društvenu i gospodarsku raščlambu
(izvan ovoga rada). Međutim, na pitanje o suradnji i svezi bačkih Hrvata s
matičnim područjima i svojim sunarodnjacima obično se zanemaruje činje-
nica općega, preporodnog i svestranog poletnog rada u Bačkoj. U osobnom
razgovoru Bl. Rajić je spominjao svoje odlaske u Zagreb, ali bez nekih ja-
snih, određenih podataka.¹¹⁹ No, Stj. Radić je na prijedlog Svetozara Pribi-
čevića u ožujku 1919. uhićen te je na osobnu odgovornost spomenutog mi-
nistra ostao u »pritvoru« sve do 17. veljače 1920.¹²⁰ Poznata je također Rezo-
lucija od 8. ožujka 1919. prema kojoj Središnji odbor Hrvatske pučke se-
ljačke stranke ne priznaju Kraljevinu SHS pod dinastijom Karađorđevića,
jer je proglašena izvan Hrvatskog sabora.¹²¹ I dok bački Hrvati nastoje oko
učvršćenja sjeverne granice nove države koja bi obuhvatila sve naše suna-
rodnjake nakon konačnog raskida s mađžarskom državom, iz Hrvatske su
dolazili mladi ljudi, intelektualci slobodnih zanimanja (pravnici, liječnici i
bankarski službenici) u Bačku. Nema pisanih, sačuvanih svjedočanstava tko
ih je uputio i s kakvim nakanama, ali svi oni (Matej Jankač, Mihovil Kata-
nec, Dragan Mrljak, Ladislav Vlašić, Vinko Žganec i drugi) bili između dva
rata djelatnici u društvenom životu bačkih Hrvata, predvoditelji područnica
i odbora Hrvatske seljačke stranke ne samo za Radićeva života nego sve do
1941. U rujnu 1920. utemeljeno je *Hrvatsko prosvjetno društvo »Neven«* u
Subotici.¹²² Prvih godina nakon rata počela je djelovati *Dobrotvorna zajedni-
ca Bunjevaca* (1919), zatim *Organizacija jug. katoličkog društva* (1919), *Bu-
njevačko momačko kolo* (1920), *Hrvatsko akademsko društvo »Antunović«*
(1924), *Hrvatski katolički Orao* (1921), *Hrvatski Sokol* (1925), *Hrvatska kato-
lička Orlica* (1925) i dr. Nakon kulturno-prosvjetnih društava s izrazitim na-
rodnim i vjerskim obilježjima slijedila su druga, različita usmjerenja,¹²³ pri-
mjerice: *Udruženje zemljoposjednika* (5. rujna 1920), *Hrvatski radiša* (16.
srpnja 1920).

Slijed društvenih zbivanja može se tijekom 1920. splesti oko 4. lipnja
kada je u Parizu, odnosno u *Trianonu* potpisan mirovni ugovor s Mađžarskom
prema kojemu je Bajski trokut konačno ostao u Mađžarskoj (državna
granica je bila 8,5 km udaljena od središta Subotice, veći dio njenog pod-
ručja, oko 16.300 k. jut. ostalo je izvan nove države)¹²⁴ koji je srpska vojska
trebala isprazniti do 20. kolovoza.¹²⁵ O političkim nedoličnostima i grubosti

¹¹⁸ *Neven*, XXXII (1919), br. 65, 22. ožujka 1919, 1. (Glasilo je 1919. izlazilo dvaput dnevno).

¹¹⁹ Vlastite bilješke iz god. 1949.

¹²⁰ Usp. Božićnica, 1926.

¹²¹ R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 83—84. — R. HERCEG *Nemojmo za-
boraviti* (. . .). Zagreb, 1928, 46.

¹²² *Neven*, XXXIII (1920), br. 1. rujna 1920, 1.

¹²³ Usp. Ante SEKULIĆ, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca. Zbornik za
narodni život* (. . .) JAZU, knj. 50. Zagreb, 1986, 254—258.

¹²⁴ Bilo je pokušaja da se nešto »ispravi«: Jovan Cvijić je obišao Baju, Čavolj,
Gornji sv. Ivan, Bikić, Aljmaš, bio je u Subotici i Somboru. Napisanu predstavku
su ponijeli izaslanici među kojima: Šimun Rudić, Franjo Pijuković, Josip Đido
Vuković, Pavao Išpanović, Josip Velin i Petar Pekić.

¹²⁵ Usp. *Neven*, XXXIII (1920), br. 15, 21. siječnja 1920, 1 (Granice nove Ma-
đžarske); br. 17, 23. siječnja 1920, 1 (Bajski trokut); br. 147, 6. srpnja 1920, 2 (Baja
i Jugoslavija); br. 153, 13. srpnja 1920, 1 (Evakuacija Bajskog trokuta); br. 207,
18. rujna 1920, 1 (Mi i Mađžari) itd.

u Bačkoj brojni su članci u glasilima hrvatskim i mađarskim,¹²⁶ a god. 1920. u studenome u Subotici su 28. studenog izabrani nar. zastupnici Blaško Rajić, Franjo Sudarević i Stipan Vojnić Tunić, u Somboru pak Ivan Evetović.¹²⁷ No, nesporednici s novim beogradskim vlastodržcima bili su sve osjetljiviji, bolniji (oko kolonizacije, ćirilice, vjeronauka, služenja vojne obveze u Srbiji, itd.), a kad je Stjepan Radić sa zastupnicima svoje stranke odbio ući u Ustavotvornu skupštinu (1921) istupile su iz nje također zastupnici *Hrvatske zajednice i Hrvatske težačke stranke* (12. svibnja), *komunisti* su je napustili 11. lipnja, zastupnici pak *Bunjevačko-šokačke stranke i Hrvatsko-slovenske pučke stranke*, 15. lipnja 1921. Nakon što je nepotpuna konstituenta izglasovala *Vidovdanski ustav* (28. lipnja 1921) skupina mladeži je 6. srpnja 1921. kamenjem razlupala prozore na stanu Blaška Rajića i drugih hrvatskih prvaka u Subotici u znak negodovanja što nisu bili u konstituenti. Nesklad je rastao, ponegdje je prelazio u grubost i rađao mržnju.¹²⁸ Rajić se, međutim, trsio da se u prvim godinama nove državne zajednice u skladu s njegovim slavenskim i slobodarskim zamislima utvrde i osiguraju prava njegovim sunarodnjacima; uključio se tada predano u bunjevački i šokački pokret,¹²⁹ odnosno u *Bunjevačko-šokačku stranku* kao predvoditelj.¹³⁰ U stranačkoj djelatnosti Rajić je želio narodno jedinstvo, sigurnost državne sjeverne granice, ali je tražio autonomiju Bačke, Banata i Baranje. Koliko je zborova i dogovora Rajić održao, neće se jamačno nikada pouzdano doznati. Ako je Rajić ikada bio ogorčen, onda su tome pridonosili neskladni postupci pridošlica u Bačku, posebice u Suboticu, te bezobzirnost u zahtjevima prema pučanstvu.¹³¹ Pokušaji kod pojedinih predsjednika beogradskih vlada (S. Protićem, Lj. Davidovićem) da se nesuglasice različito urede nisu bili uspješni i značajnije trajnosti. Rajićeva suradnja s Radićem u napregnutim odnošajima beogradskih vlastodržaca i Hrvata zabilježena je 13. travnja 1923. Tada su održani sastanci »na kojima je bio i Blaško Rajić u ime Bunjevaca iz Bačke. Na tim je sastancima zaključeno, na prijedlog Radićev, da zastupnici HRSS neće poći u skupštinu (...), dok će zastupnici bosanskih muslimana i Slovenske ljudske stranke kao i tri hrvatska bunjevačka zastupnika iz Bačke poći u Beograd i u skupštini tvoriti centar, između radikala i opozicije (...).«¹³² Jačanje opozicije, porast pristaša Radićevih u Bačkoj (i među mađarskim življem) upućivali su Rajića na zaključak da su za uspješnost potrebne jače i otporenije snage, čvršća udruženost u borbi. Pokušao je još stvoriti *Vojvođansku pučku stranku* (28. studenog 1924), ali su razdori bili jaki u Somboru i Subotici (i oko naziva *hrvatska* ili *vojvođanska*) a Rajićev zastupnički mandat je istekao.¹³³ Brojniji su bili pristaše Stj. Radića pa se Rajić postupno povukao iz stranačkog života i podupirao mlade ljude koji su iz Zagreba donosili nove programe i djelovali su svježim, borbenijim snagama.¹³⁴ Ostatak će niz pitanja na koja je još uvijek teško

¹²⁶ P. PEKIĆ, nav. dj., 247—251.

¹²⁷ Radi se o izborima za Konstituantu, ustavotvornu skupštinu 12. prosinca 1920.

¹²⁸ I. MUŽIĆ, nav. dj., 76 — R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 108.

¹²⁹ (* * *), *Bunjevački i šokački pokret. Subotička Danica* za 1922, 27—31.

¹³⁰ P. PEKIĆ, nav. dj., 241. Stranka je — prema P. Pekiću — počela djelovati u novoj državi 15. rujna 1920.

¹³¹ U glasilu *Hrvatske novine*, IV (1923), br. 53. piše o »zlostavljanju mirnog stanovništva . . .«

¹³² I. MUŽIĆ, nav. dj., 120. — R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, 164—172.

¹³³ P. PEKIĆ, nav. dj., 253—257. *Hrvatske novine*, V (1925) br. 43—53.

¹³⁴ A. SEKULIĆ, *Lik zaboravljena velikana*, 445.

odgovoriti: koliko je susreta bilo između Radića i Rajića, koji su ih problemi posebice zanimali u svezi s našim živiljem na narodnoj periferiji, posebice onih u Bačkoj prije i poslije 4. lipnja 1920. Politički velikan hrvatskog naroda Radić je očito nalazio u Rajiću suradnika koji doduše ima vlastita stajališta u pitanju svoga zavičaja, ali se ne razlikuje oko hrvatstva, državnosti i uređenja, slavenstva i »seljačkih pravica«. U Bačkoj, posebice u svojoj Subotici, Rajić je bio svojevrsni tribun koji se predano borio za oslobođenje, ali je bio spreman odgovarati na pitanja (već spomenuta) *Čija je Subotica*,¹³⁵ o odnošajima *Srbi i Bunjevci*,¹³⁶ o *Jedinstvu*¹³⁷ (*Bunjevci i jedinstvo*, *Autonomija i jedinstvo*), *Ujedinjenju*,¹³⁸ odlučno se protivio osnutku Matice srpske u Subotici¹³⁹ i Stojanu Protiću poručio *Sebi ruke*.¹⁴⁰ Brojni su članci Rajićevi u kojima raspravlja o prilikama u Bačkoj i Subotici koji se mogu skupiti pod naslov *Naš najnoviji položaj*.¹⁴¹

Budući da je Rajić bio svećenik, treba u razdoblju njegove stranačke djelatnosti i suradnje s Radićem spomenuti podatke, da je 10. veljače 1923. ustanovljena Bačka crkvena oblast, jer je nakon rata veći dio Bačko-kaločke nadbiskupije našao se u novoj državi. Upravitelj je postao Lajčo Budanović koji je imenovan biskupom 28. veljače 1927. (posvećen 1. svibnja).¹⁴² Rajić je preuzeo u novoj crkvenoj pokrajini službe koje su bile vezane i za ugledničke položaje (generalni vikar, apostolski prelat i sl.).

Među javnim priredbama zajedništva bunjevačko-šokačkih Hrvata u doba Radićeva političkog prodora u Bačku i suradnje s Rajićem svakako je proslava tisućljeća kraljevine Hrvatske 4. i 20. listopada 1925. u Subotici¹⁴³ i drugim hrvatskim naseljima. U lipnju 1926. pristupe prvaci bivše *Bunjevačko-šokačke stranke* sa svim svojim podružnicama *Hrvatskoj seljačkoj stranci*. Bio je to povod za optužbe u beogradskoj skupštini (27. veljače 1927) da se među Bunjevcima provodi »nasilno pohrvaćivanje, da Bunjevci nisu Hrvati«. ¹⁴⁴ Međutim, Radić je osvajao bačko područje svojim pristašama (među kojima je bilo Madžara i pripadnika drugih narodnosti). Borbe oko poboljšanja uvjeta života u novoj državi, oko njena uređenja bile su nemilosrdne, ponekad okrutne. Tragična zbivanja u beogradskoj skupštini u lipnju 1928. svjedoče o tome.

O pitanjima suradnje Rajića s drugim političkim strankama u Bačkoj, ponašanju dnevnog tiska madžarskoga i srpskog prema njemu za njegove stranačke djelatnosti nije bilo (valjda i nije moglo biti) riječi u ovom sažetom prikazu. Brojna su kazivanja o Rajiću sačuvana, razne pripovijesti i zgodice iz života. Neporočan, jednostavan i postojan Rajić je bio dosljedan borac za oslobođenje i slobodu svoga zavičaja u svemu, također u suradnji sa Stjepanom Radićem.

¹³⁵ *Neven*, XXXII (1919), br. 25 4. veljače 1919., 1. — Rajić se često potpisivao p. B. (pop Blaško)

¹³⁶ *Neven*, XXXII (1919), br. 118, 25. svibnja 1919., 2.

¹³⁷ *Neven*, XXXIII (1920), br. 21, 28. siječnja 1920., 1 — drugi članak na istoj stranici)

¹³⁸ *Neven*, XXXIII (1920), br. 27, 5. veljače 1920, 1—2.

¹³⁹ *Neven*, XXXIII (1920), br. 172, 5. kolovoza 1920, 1.

¹⁴⁰ *Neven*, XXXIII (1920), br. 213, 25. rujna 1920, 2.

¹⁴¹ *Neven*, XXXIII (1920), br. 248, 6. studenog 1920, 1.

¹⁴² *Schematismus primus dioecesis Suboticanae*. Subotica, 1968, 28.

¹⁴³ Usp. P. PEKIĆ, nav. dj., 255.

¹⁴⁴ Nav. dj., 256—257.

Završne misli

U razdoblju između 1918. i 1928. za povijest bačkih Hrvata značajna su dva povijesna velikana: Stjepan Radić i Blaško Rajić. Vezala su ih zajednička shvaćanja i raspoloženja prema pitanjima slavenstva, jugoslavenstva i hrvatstva; zajedničko im je bilo shvaćanje slobode i ljudskih prava u državi, želje za republikanskim uređenjem južnoslavenske države, oporba protiv nasilja. Veličina i djelo Radićevo proteglo se na Bačku, na hrvatsko pučanstvo pa je suradnja Blaška Rajića sa njim bila blagotvorna, uspješna. Zaljubljenik pak u slobodu svoga zavičaja Rajić je učinio što je u svojim subotičkim, bačkim prilikama najviše mogao: ugradio je sebe sa svojim suradnicima u sjevernu granicu južnoslavenske zajednice, nastavio se je zauzimati za narodni život u složenim prilikama nakon 1918. i 1920. Njegov grad Subotica, najbrojnije hrvatsko naselje u Bačkoj, bio je središte borbe za odcjepljenje i oslobođenje 1918. U suradnji sa srpskim žiteljstvom u Bačkoj bio je Rajić ne samo snošljiv nego prema starosjediocima i prijateljski raspoložen. Istina, doživio je teškoće u radu, rušile su mu se mnoge nade. Iz stranačkog života se povukao kad je spoznao da novi mladi ljudi školovani u Zagrebu, zadojeni radićevskim društvenim idejama preuzimaju vodstvo. No ostao je njihov suradnik, pomagač. Ustrajan, postojan.

S u m m a r y

A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF SOCIAL LIFE TO THE CROATS IN BAČKA FROM 1918 TO 1928

Ante Sekulić

Discussion about Stjepan Radić, who in full swing of his political activity included also the population of Bačka, is a part of a more detailed study about the events which took place during the period from 1918 to 1928. From the abundant material extracted are Stjepan Radić's thoughts about the creation and organization of the new South Slav state community after the World War I. Recorded are the encounters and discussions between Stjepan Radić and Blaško Rajić about Bačka and the significance of Croatian Peasant Party for the inhabitants of Bačka.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.